

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.15>

ПАНЬОК Т.В.,

доктор педагогічних наук, професор.

Харківський національний

педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В ХАРКОВІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ: 1941 ТА 2022 РОКИ (ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ)

PANYOK T.V. Comparative analysis of art education in Kharkiv during the wartime period: 1941 and 2022 (view through the prism of today). *The article provides an overview of the educational process of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University during the period of martial law. The potential of Skovoroda University as an educational center of Kharkiv Oblast, functioning during the war and continuing to provide professional training of specialists, is described. Since the situation in wartime Kharkiv and the region is similar to the historical processes of 1941–1943 (the years of the occupation of Kharkiv by the Third Reich), the purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the art education during the period of military confrontation in 2022 and during the period of German occupation. The result of the study is a presentation of the image policy of Kharkiv universities, primarily H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, which reveals the peculiarities of the organization of the educational process in wartime conditions. The practical significance of the study lies in using the acquired experience of the educational process organization, effective pedagogical and information technologies that allow to provide a high-quality functioning of the art education system in the conditions of martial law. It can be concluded that today the educational community should organize not only effective resistance to the Russian aggressor, but also be able to quickly adapt in the changing conditions of the war, using information and communication technologies for providing the quality of the educational process.*

Keywords: *university education, art education, educational process, war in Ukraine, pedagogy, occupation, Kharkiv*

ПАНЬОК Т.В. Порівняльний аналіз художньої освіти в Харкові в період воєнного часу: 1941 та 2022 роки (погляд крізь призму сьогодення). У статті зроблено огляд освітнього процесу ХНПУ імені Г. С. Сковороди у період воєнного стану. Розкрито потенціал Сковородинівського університету як освітнього осередку Харківщини, що функціонує під час війни та продовжує здійснювати професійну підготовку фахівців. Так як ситуація в воєнному Харкові і області подібна до історичних процесів 1941–1943 років (роки окупації Харкова Третім рейхом) метою статті було здійснення порівняльного аналізу художньої освіти у період воєнного протистояння 2022 року та в період німецької окупації. Результатом дослідження є представлення імідажевої політики харківських вишів, передусім ХНПУ імені Г. С. Сковороди, що розкриває особливості організації освітнього процесу в умовах війни. Практичне значення – використання набутого досвіду організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій, які дозволяють якісному функціонуванню системи художньої освіти в умовах воєнного стану. Висновки – сьогодні освітянська спільнота має організовувати не тільки дієвий опір російському агресору, а й в мінливих умовах війни вміти швидко адаптуватися, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології задля якісного проведення освітнього процесу.

Ключові слова: освіта в університеті, художня освіта, навчальний процес, війна в Україні, педагогіка, окупація, Харків.

Загальна постановка проблеми. З Другої світової війни (1939-1945) радянська Україна вийшла в новій якості — вона стала соборною, об'єднавши в одній державі власні історичні землі, стала помітним суб'єктом міжнародного права, здобувши ціною мільйонів людських життів право бути країною-фундатором Організації Об'єднаних Націй, активним членом десятків міжнародних організацій.

Зазначимо, що незважаючи на постійне проголошення Росією перемоги в Другої світової війни, без України та інших союзників вона б ніколи не перемогла Третій рейх.

До останнього часу історики переважно сперечалися щодо втрат України, територією якої війна у 1941-1945 роках пройшлася із заходу на схід та зі сходу на захід. Проте майже не викликає суперечок твердження, що Україна у цій війні понесла чи не найбільше жертв як серед військових, так і

цивільних. Від 1 січня 1941 року до 1 січня 1945 населення України зменшилося із 40,9 мільйонів до 27 мільйонів осіб» [2].

Але сьогодні історія повторюється, тільки нападає на Україну не Третій рейх, а Росія, яка є руйнівником системи міжнародних відносин, заснованої державами-переможцями Другої світової війни. Нині, під час повномасштабної російсько-української війни, росіяни вже вчинили величезну кількість воєнних злочинів та злочинів проти людства. У діях російських збройних сил є всі ознаки звірств, притаманних нацистам. Як бачимо, сподкоємиця радянського союзу – російська федерація, яка є країною-агресором і спонсором тероризму в світі, була ініціатором та причетною до численних злочинів.

Сьогодні війна в Україні несе тисячі жертв, руйнування цивільної інфраструктури, освітніх закладів. Кількість жертв і збитків буде підрахована після закінчення військових подій. З перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в різних її районах під обстріли та авіаудари потрапляють мирні громадяни, лікарні, дитячі будинки, школи, університети та житлові райони. Через повномасштабну російську агресію в Україні повністю зруйновані 215 закладів освіти, ще понад 2 тисячі – пошкоджені (але ці руйнації продовжуються). Лише у Харкові через війну пошкоджено 21 заклад вищої освіти з 24-х. У тому числі ХНУ ім. Каразіна, НТУ «ХПІ», ХНПУ імені Г. С. Сковороди, ХНТУ сільського господарства імені Петра Василенка, ХНУПС імені Івана Кожедуба, ХНУБА, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ», Український державний університет залізничного транспорту, ННЦ «ХФТІ», ХРІДУНАДУ при Президентіві України та інші. Саме під час написання цієї статті був зруйнований головний корпус ХНУМГ імені О.М. Бекетова.

Також пошкодження має Харківський інтернат для дітей з вадами зору, Харківський обласний палац дитячої та юнацької творчості. Повністю зруйновано Військове танкове училище, Кадетський корпус. Пошкоджені, а деякі повністю зруйновано, гуртожитки закладів вищої освіти.

З початку повномасштабного вторгнення окупанти скоїли більше 550 воєнних злочинів проти культурної спадщини України. Найбільше – у Харківській області і досі це продовжується [1]. Серед закладів культури постраждали, зокрема, Харківський художній музей, низка бібліотек міста, будівлі ХНАТОБ, Харківської філармонії та Лялькового театру, Будинки культури у Дергачах, Мерефі та інших областях Харківської області. Повністю зруйнований Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди у с. Сковородинівка Харківської обл. тощо.

Але незважаючи на повномасштабні бойові дії в Україні, передусім у Харкові, культурне життя і освітні процеси продовжують надаватися у повному обсязі. Викладачам та діячам культури доводиться працювати в тяжких і несприятливих умовах у якій поставила їх війна.

У межах цієї статті ми задалися **метою** проаналізувати та порівняти як проходив процес художньої освіти у період двох воєн, а також ввести до наукового обігу маловідомі факти що мали місце в освітньому просторі у 1941–1943 роках та 2022 році під час бойових дій на Харківщині.

Огляд навчального процесу в його історичній ретроспекції буде базуватися переважно на основі двох освітніх закладів: Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (ХНПУ імені Г. С. Сковороди), факультет мистецтв, кафедра образотворчого мистецтва – як приклад освітніх процесів у війні 2022 року та Харківська державна академія дизайну і мистецтв (ХДАДМ), що у роки війни 1941–45 мала назву Харківський художній інститут (скорочена назва ХХІ).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська історіографія до сьогодні не має всебічного дослідження художньої освіти у період німецької окупації. Тема окупації в регіоні розглядалася переважно у рамках здійснення терору та сваволі німецько-фашистських загарбників, розграбування окупантами національних багатств УРСР, а також критики українських націоналістів. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що історіографічне поле дослідження не завжди включає широке коло державних та нормативних матеріалів про вищу художню освіту, більшість цих положень перебувала в архівних установах незатребуваною протягом тривалих років.

З метою збору необхідного фактологічного матеріалу були проаналізовані архівні документи різних фондів, а саме: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Харківської області, архівів ХНПУ імені Г. С. Сковороди, ХДАДМ.

Що стосується інформації про сьогодишню війну України та Росії, то ми послуговувалися власним досвідом, брали інтерв'ю в сучасників, які безпосередньо переживають цю війну в евакуації або в окупації, або проводять навчальний процес у Харківських вишах. Автором цієї статті проводилося наукове спостереження, фіксація, опитування, анкетування в Харкові з початку війни 24 лютого і до сьогодні.

Виклад основних матеріалів. 24 лютого 2022 року більшість викладачів Харкова провели свої онлайн заняття разом зі студентами. Була певна розгубленість, але офіційних розпоряджень щодо організації навчального процесу на ранок 24 лютого ще не було.

Паніка і розгубленість збільшилася над вечір 24 лютого та на ранок 25 лютого, коли всім стало зрозумілим що це кривава війна. Харків починають бомбити все більше і більше: літаками, реактивними снарядами, касетними бомбами, руйнуються будинки, університети, школи, адміністративні будівлі. Харків піддався обстрілам із систем залпового вогню «Смерч», якими заборонено обстрілювати цивільні об'єкти. Уже весь світ знає що майже повністю

був зруйнований один з найбільших у Європі житловий масив «Північна Салтівка» зі всією її інфраструктурою.

З перших днів війни було зруйновано один з корпусів ХНПУ імені Г. С. Сковороди на Салтівці по вул. Валентинівській, частково пошкоджені й інші корпуси університету.

Зазначимо, що більшість харківських вишів залишилися в Харкові, у тому числі й ХНПУ імені Г. С. Сковороди, який опинився в епіцентрі російсько-української війни. У перші дні війни ректор ХНПУ імені Г. С. Сковороди проф. Юрій Бойчук разом з проректорами організовують оперативний штаб в університеті, проводять онлайн та офлайн наради, засідання вченої ради, трудові збори колективів, активно комунікують з колегами і студентами, вирішують питання функціонування університету в умовах запровадження воєнного стану, звертаються за допомогою до українських ЗВО щодо розселення евакуйованих викладачів і студентів університету. На заклик відгукнулися Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Хмельницький національний університет, які надали конкретну допомогу викладачам, що опинилися в скрутній життєвій ситуації.

У ці важкі для нашої країни часи безцінною була і є підтримка багатьох іноземних університетів-партнерів, які не тільки висловлювали слова солідарності з академічною спільнотою та студентством нашого університету, а й запропонували допомогу у цей період випробувань. Одним з перших відгукнувся Кардифський університет, Великобританія.

Міністерство освіти і науки України з 25.02 22 р. зупинило освітній процес в Україні і відправило всіх на канікули. Навчальний процес у ЗВО було відновлено 1 квітня.

В умовах воєнного стану для керівництва та всіх викладачів ХНПУ імені Г. С. Сковороди одним із ключових напрямів роботи стало впровадження ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Усі заняття починають проводитися дистанційно в режимі онлайн конференцій, із використанням різноманітних платформ Moodle, Zoom, Google meet, месенджерів Viber, Whats Up, Telegram, за допомогою зв'язку Skype або мобільної мережі, електронного листування тощо.

Звісно художня освіта базується «на контекстному учінню, основоположним принципом якого є неможливість оволодіння тією чи іншою дією без спостереження за тим, як її виконують інші» [7, с. 402]. Але виклики часу продиктували художникам і викладачам інші підходи до освіти з використанням моделі змішаного навчання та сучасних технологій. Викладачі кафедри

образотворчого мистецтва створили додаткові навчальні матеріали, виклали через платформу Moodle свої майстер-класи, записи лекцій, мистецькі проекти та художні експерименти що були і є відповідями на виклики воєнного часу. Особливої актуальності в роботі зі студентами набули питання збереження української ідентичності, національно-патріотичного виховання, формування національно свідомої особистості, через поглиблене вивчення мистецьких традицій.

Зазначимо, що з початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну і в Харківський регіон безпосередньо, одним з важливих завдань для викладачів ХНПУ імені Г. С. Сковороди був облік студентів, щоб жоден з них не був загублений. Збиралися списки, обдзвонювалися всі студенти, з'ясовувалося хто знаходиться в окупації, кому потрібна допомога, хто виїхав за межі України щоб при першій можливості допомогти.

Паралельно з освітнім процесом в Україні, була організована система академічної мобільності яка дозволяла здобувачам освіти вільно обирати і дистанційно проходити курси за відповідними освітніми програмами в різних закладах вищої освіти України та за кордоном.

Завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій були проведені перегляди навчальних робіт, пленерна практика, навчальні практики в загальних середніх закладах освіти, а також була проведена атестація здобувачів випускних курсів та видано у червні та грудні 2022 р. документи про здобуття відповідного рівня освіти.

Попри активні бойові дії, постійні звуки сирен повітряної тривоги, бомбардування викладачі і студенти ХНПУ імені Г. С. Сковороди змогли організувати і провести низку конференцій, художніх виставок онлайн, мистецьких акцій, розписів муралів, що популяризували діяльність університету та творчість Григорія Сковороди, 300-річчя якого відсвяткували в грудні місяці.

Незважаючи на крилату фразу Марка Тулія Цицерона «*Inter arma silent Musae*», як раз мистецтво, навпаки заговорило життєстверджуючі і допомогло багатьом людям пережити кризу, розпач, страх, зневіру, на певний час позбавити страху самотності. Війна з давніх часів має властивість породжувати письмові і образотворчі розповіді про себе, і як раз образотворче мистецтво є наочним свідченням війни, формує емоційний зліпок кожного дня українського спротиву; дозволяє продемонструвати як жахи війни, так і дати надію на кращі, мирні часи, дозволяє згадати про фундаментальні цінності людського буття. Мистецтво не формує якусь самостійну територію свободи, а віддзеркалює волелюбну динаміку соціальних установок, які органічно розвинулися в українському суспільстві за останні три десятиліття. У сучасному українському мистецтві немає страху. У мистецтві ми знаходимо відображен-

ня та переосмислення реальності часу. «Мистецтво, що народилось протягом війни, буде говорити за нас довше, ніж ми живемо» [6].

Викладачі і студенти факультету мистецтв ХНПУ імені Г. С. Сковороди не залишилися осторонь, і в мистецьких творах зображували усе що бачили і відчували: відтворювали події, страшні руйнування міст і селищ, якими були очевидцями, надії і сподівання, особисті переживання на справжньому або віртуальному полотні, створюючи власний український мистецький фронт.

Звісно попередні роки ковідного карантину, коли весь навчальний процес відбувався онлайн допомогли викладачам і студентам швидко комунікувати, організовувати групи в різних месенджерах і продовжувати не тільки онлайн навчання, а й мистецьку діяльність.

Так тільки за весняно-літній період було підготовлено низку акцій і виставок в підтримку зруйнованого музею Г. Сковороди, 300 річчя якого святкувала вся Україна і цивілізований світ. Це такі онлайн виставки як: «Шляхами Г. Сковороди», конкурс плакатів «Війна в Україні очима дітей», спільно з Люботинською гімназією № 5, Харківської області; проведення художнього конкурсу «Стежками Г. С. Сковороди – 300 років»; II Міжнародної он-лайн конференція «Парадигми мистецької та технологічної освіти: сучасні виклики і проблеми вирішення» спільно з Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка (кафедра технологічної та професійної освіти; завідувач, професор Леонід Оршанський) та Чанчуньським університетом, КНР (факультет візуальних мистецтв). У конференції взяли участь понад 70 науковців, викладачів і вчителів, магістрів й аспірантів із різних куточків України – Харкова, Полтави, Чернігова, Глухова, Вінниці, Умані, Кременця тощо.

Проводилися численні екскурсії музеями світу під час тематичних лекцій за допомогою сервісу Google arts&culture.

У лютому 2022 року, як і восени 1941 році перед ЗВО і викладачами, які залишилися в Харкові, постало завдання щодо збереження навчального процесу, колективу, кафедрального і університетського майна, а також модернізації методики викладання відповідно до викликів воєнного часу.

Евакуація весною 2022 року відрізняється більшою гуманністю чим на початок воєнних дій у 1941 року. Огляд архівних документів доводить, що якби Радянська влада почала проводити евакуацію харківських заводів, що були важливі для обороноздатності СРСР та їх головних фахівців, які працювали на цих заводах ще в серпні 1941 року, а не в вересні, то можна було б евакуювати не тільки обладнання заводів, а й більшу частину харків'ян. Але Радянська влада ніколи не жаліла людей, то для того, щоб не напружувати головні магістралі і дороги, особливо залізницю, місцевому населенню забо-

ронили виходити з Харкова. Контролювали це міліція та НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ) [8].

Незважаючи на те, що радянські війська відступали, освітній процес розпочали своєчасно 1 вересня. Необхідно було зробити вигляд що все під контролем і ситуація стабільна. Варто уточнити, що перед самою війною Управлінням у справах мистецтв було вирішено об'єднати низку мистецьких навчальних закладів. Тож Харківський художній інститут було об'єднано з Київським під спільною назвою Українська академія мистецтв. Згідно документів на початок 1.09.1941 року в Харківському художньому інституті числилося 129 студентів, на навчання прибуло лише половина студентів [4].

Організоване навчання тривало лише три дні з 1.09 по 3.09. 1941 року. Згідно документів весь наявний склад студентів та професорсько-педагогічний персонал був відправлений з 4.09 на фортифікаційні роботи, бо наближався фронт.

У воєнний період як і в 1941, так і в 2022 роках у житті й роботі більшості харківських ЗВО відбулися зміни: в умовах близькості фронту і бойових дій розпочалася термінова перебудова навчально-виховного процесу до потреб воєнного часу, змінився студентський і педагогічний склад, усі його суб'єкти активно залучалися до різноманітних форм допомоги фронту, причому інколи на шкоду навчальному процесу, термін якого скорочувався. Студенти і викладачі, займалися волонтерством, плели маскувальні сітки та допомагали фронту хто як міг.

Звісно в 1941 році цивільному населенню України було набагато важче, бо по всій території йшли бої і першими постраждали саме Західні області... До Харкова німецької армії потрібно було ще дійти мінуючи Львів, Вінницю, Київ, Полтаву та інші населенні пункти України. Тож на початок війни у Харкові накопичувалася велика кількість біженців з інших територій України. По різних підрахунках таких біженців у Харкові було від 300 до 400 тисяч. Харків був третім містом в Радянському Союзі за кількістю промислових підприємств, тому місцеве населення вважало, що його здавати не будуть» [8].

Виконавчий комітет Харківської обласної ради, згідно з постановою РНК УРСР «Про підготовку до навчального 1941–1942 року», надає інформацію про роботу інститутів і технікумів та зазначає, що, відповідно до списку, навчальний корпус Харківського художнього інституту буде облаштований під шпиталь... [3, арк. 4].

На початок окупації м. Харкова (німецька армія зайшла у Харків 24 жовтня 1941 р.) у місті налічувалося близько 34 вищих закладу з контингентом студентів 28 283 особи і професорсько-викладацьким складом 2875 особи [5, арк. 35].

Порівнюючи це з початком війни 2022 року у березні Харків налічував 69 ЗВО серед яких 19 університетів і 9 академій з різними спеціалізаціями: від технічних - до аграрних, від військових - до творчих, від медичних - до економічних. У вишах Харкова навчалося понад 160 тисяч студентів, у тому числі близько 12 тисяч - іноземних.

На відміну від 1941 року у лютому 2022 року вже через декілька днів після початку війни місцевою владою була організована евакуація іноземних студентів та частини мешканців Харкова у більш безпечні українські міста, переважно на Західну Україну. Для евакуації викладачів організували спеціальні потяги, щоб можна було виїхати без паніки і толчеї, яка панувала на залізничному вокзалі... Залізниця працювала чітко і людей вивозили організовано і безкоштовно на Західну Україну.

Попри несприятливі воєнні умови художньо-педагогічне навчання на весні 2022 року залишалося високопрофесійним. Викладачі виходили на зв'язок зі студентами 24/7 у синхронному та асинхронному режимі і надавали онлайн консультації всім студентам, як тільки надходили їхні звіти та домашні завдання. Студентам дозволили малювати навчальні завдання тим, що було під рукою, бо всі крамниці з художніми матеріалами в Харкові були зачинені. Папір, фарби та інші художнє знаряддя, було самим останнім, про що думали студенти та їх батьки, коли рятувалися від російських бомб. Тож виконувати навчальні постановки у перші місяці війни було дуже складно. Проте ті студенти хто переховувався в метро – просили папір та фарби у волонтерів, хто зміг облаштуватися в більш безпечних місцях – згодом знайшли художні матеріали. Хто залишився вдома – мали можливість працювати майже в повному обсязі, бо вдома звісно були деякі запаси фарб і паперу. Студенти які виїхали закордон просили художні матеріали у волонтерів щоб виконати домашні завдання.

Як відбувався навчальний процес в окупаційному Харкові 1941-43 років. За результатами історико-теоретичного аналізу з'ясовано, що через низку життєвих обставин у Харкові залишилася частина викладачів та частина студентів (усього близько 45 чоловік) [7, с. 341].

З ініціативи німецького командування Харківський художній інститут отримує статус національного і продовжує працювати під головуванням українського художника М. Козика (1941–1942). Проте навчальний процес Харківського національного художнього інституту у цей період визначався контрреформами з боку німецької влади: мінялися цілі і зміст навчання, що були спрямовані на зміну громадської та індивідуальної свідомості, мінялись основні концептуальні положення освіти. Систему сталінської авторитарної педагогіки змінювала не менш тоталітарна педагогіка німецького Вермахту. В умовах окупації було складно врегулювати питання про співвідношення між

окремим циклами навчальних предметів для певних спеціальностей, куди входила й художньо-педагогічна, бо замість вищої освіти в Райхскомісаріаті України існувала професійна освіта (переважно медична, технічна та культурна).

Одним із позитивних чинників можна назвати дозвіл викладати українською мовою та звертатися, хоч і обмежено, до українських національних образотворчих традицій. Разом з тим зазначимо, що на території Рейхскомісаріату України влада з осторогою дивилася на будь-яких представників національної інтелігенції як на потенційних зрадників і заколотників. Так, у Харкові за весь час окупації було страчено 3 тис. освітан [12]

Сектор мистецтв, який був розташований у Харківській міській управі, керував усіма мистецькими навчальними закладами та розробляв відповідні статuti, навчальні плани, програми, конспекти лекцій, визначав штат. Референтурою у справах мистецтв був складений план роботи для художнього інституту та планувалося відновити роботу живописної, скульптурної, літографічної, фотографічної майстерень, разом з виставковою діяльністю [7, с. 342].

Заняття в закладі довго не могли розпочатися і, як зазначалося в документах «незважаючи на всі заходи, що вживав відділ освіти, художній інститут і досі (жовтень 1942. — Т. П.) не зміг розгорнути своєї академічно-навчальної частини... студенти розбіглися, професорсько-викладацький склад не працює» [7, с. 342]. Попри те, що керівництву інституту було доручено опрацювати навчальні плани, програми, визначити підручники та іншу необхідну літературу, підготувати кабінети, повноцінні академічні заняття ніяк не могли розпочатися.

Увесь навчальний процес проходив переважно в майстернях у вигляді консультацій чи індивідуальних занять для невеликої групи студентів (3–5 осіб). Так, консультації відбувалися зранку з 11 до 13 години: проф. О. Кокель приймав у вівторок; проф. М. Добронравов [7, с. 343].

Окупаційне життя вимагало від керівництва і викладачів художнього інституту спрямування художньої підготовки до студійно-виробничої роботи. Для студентів і викладачів відкрилася можливість поєднати виробництво й навчання: виготовлялися різноманітні вивіски, літографські плакати, етикетки, розроблялися й друкувалися різдвяні листівки, гральні карти (за малюнками Г. Нарбути), копії картин відомих українських пейзажистів і тощо [7, с. 343].

В умовах окупаційного періоду 1941-1943 років викладачі художнього інституту змогли не лише адаптувати навчальний процес і програми до воєнного часу, а й зберегли ті цінні методичні напрацювання, які були розроблені педагогами в довоєнний період. Як художники-академісти вони визнавали

роботу з природою головним видом усієї художньо-педагогічної роботи. Тому навіть у ті скрутні часи студенти закладу працювали з природою, частіше за все це були офіцери і солдати вермахту або їхні союзники (румунські та італійські військові).

Звісно у 2022 році освітній процес проходив більш упорядковано, і незважаючи на нищівний удар по освітній галузі й колосальні руйнування університетів, масштаби якого неможливо швидко відстежити й оцінити через безперервні обстріли, окупацію та активні бойові дії на більшій частині території Харківської області, освітні послуги були надані у повному обсязі. Разом з тим зазначимо, що існувала і зараз існує відсутність можливостей доступу до навчання у деяких студентів, навіть у звичному з часів пандемії дистанційному форматі. Для більшості учасників освітнього процесу відсутні можливості для нормального спілкування. Це поглиблює психологічні травми від війни. Ситуація в Харкові і області вкрай неоднорідна і неоднозначна, оскільки значна частина територій безпосередньо охоплена війною, є різні види окупації територій громад, різна інтенсивність бойових дій і ворожих обстрілів населених пунктів, руйнування критичної інфраструктури, особливо енергетичної, без якої неможливе онлайн навчання тощо. Це унеможливорює вироблення і застосування єдиного формату продовження і завершення освітнього процесу. Однак, незважаючи на вкрай складні умови, харківські виші продовжують працювати і надавати якісну освіту.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Наприкінці статті хотіла би закінчити словами ректора ХНПУ імені Г. С. Сковороди проф. Юрія Бойчука: «Незважаючи на воєнний стан, значні руйнування в м. Харкові та в Університеті, труднощі на життєвому й професійному рівнях, сквородинівська родина згуртована й міцна, продовжує працювати. У кожного свій фронт. І поки армія завзято працює на полях битв, у педагогів – освітній, культурний та науковий фронт. Ми маємо багато наукових планів та упевнені, що зреалізуємо їх заради Перемоги, заради України».

Сьогодні Україна, США і європейська спільнота мають змогу опиратися на здобуті в часи Другої світової війни глибокий досвід та історичні уроки організовуючи дієвий опір російському агресору. Жодна країна не може претендувати на визнання власної виняткової ролі в перемозі над нацизмом. Перемога — плід титанічних зусиль десятків держав та сотень народів. Злочини РФ в Україні неодмінно будуть зупинені, а російський путінський режим — засуджений і переможений спільними зусиллями усього цивілізованого світу так само, як свого часу нацистський Третій Рейх.

Список використаних джерел:

1. Destroyed cultural heritage of Ukraine. Назва з екрану. <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (дата звернення грудень 2022).
2. Лисенко О. Є., Перехрест О. Г. Демографічні втрати України у роки другої світової війни. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/02-5.pdf> (дата звернення 07.07.2022).
3. Матеріали про евакуацію інститутів та інших учбових закладів Української РСР. 22 липня 1941–11 серпня 1941. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 348. Арк. 4.
4. Матеріали про евакуацію театрів та інших установ мистецтва та про їх роботу за межами. 17 грудня 1940–24 грудня 1941. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 345. Арк. 65 зв.
5. Матеріали про роботу Народного комісаріату освіти Української РСР по відновленню роботи шкіл, вищих та середніх учбових закладів. 14 квітня–10 грудня 1943 р. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 719. Арк. 35
6. Мистецтво народжене війною: вимір, втілення та трансформації. Назва з екрану. <http://surl.li/ehcsu> (дата звернення 12.10.22).
7. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті. Харків : Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я. А., 2016. 626 с. Режим доступу : <http://surl.li/escis>
8. Парамонов А. «Німці не бомбили Харків так сильно, як зараз РФ: дослідник історії — про Харків під час Другої світової» <https://suspihne.media/273510-nimci-ne-bombili-harkiv-tak-silno-ak-zaraz-rf-doslidnik-istorii-pro-harkiv-pid-cas-drugoi-svitovoi/>
9. Положение об отделе образования, квартальные планы и отчеты о деятельности референтуры по дошкольному и школьному образованию. — 31 марта 1941–8 января 1943. Державний архів Харківської області. Ф. Р–2982. Оп. 4. Спр. 168. 59 арк.
10. Приказы по Харьковской горуправе об организации комитета научно-исследовательских институтов. 12 ноября 1941–7 ноября 1942. Державний архів Харківської області. Ф. Р–3076. Оп. 1. Спр. 5. Арк 1-3.
11. Скоробагатов А. В., Проблема німецько-фашистської окупації України 1941–1944 рр. у Західній історіографії, С. 54–67. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/26/4.pdf>
12. Українська культура в роки німецько-радянської війни. URL: <http://surl.li/ehddr>. Назва з екрану (дата звернення 10.07.22).

Transliteration of References:

1. Destroyed cultural heritage of Ukraine. Nazva z ekranu. <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (data zvernennya hruden' 2022).
2. Lysenko O. YE., Perekhrest O. H. (2022). Demohrafichni vtraty Ukrainy u roky druhoi svitovoyi viyny. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/02-5.pdf> (data zvernennya 07.07.2022).
3. Materialy pro evakuatsiyu instytutiv ta inshykh uchbovykh zakladiv Ukrayins'koyi RSR. 22 lyunya 1941–11 serpnia 1941. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 348. Ark. 4.
4. Materialy pro evakuatsiyu teatriv ta inshykh ustanov mystetstva ta pro yikh robotu za mezhamy. 17 hrudnya 1940–24 hrudnya 1941. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 345. Ark. 65 zv.
5. Materialy pro robotu Narodnoho komisariatu osvity Ukrayins'koyi RSR po vidnovlennyy roboty shkil, vyshchykh ta serednykh uchbovykh zakladiv. 14 kvitnya–10hrudnya 1943 r. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 719. Ark. 35.
6. Mystetstvo narodzhene viynoyu: vymir, vtillennya ta transformatsiyi. Nazva z ekranu. <http://surl.li/ehcuy> (data zvernennya 12.10.22).
7. Pan'ok T.V. (2016). Rozvytok vyshchoi khudozhn'o-pedahohichnoyi osvity v Ukraini u KHKH stolitti. Kharkiv : Operativna polihrafiya FOB Zdorovy YA. A., 2016. 626 s. Rezhym dostupu : <http://surl.li/escis>
8. Paramonov A. «Nimtsi ne bombyli Kharkiv tak syl'no, yak zaraz RF: doslidnyk istoriyi — pro Kharkiv pid chas Druhoyi svitovoyi» <https://suspilne.media/273510-nimci-ne-bombili-harkiv-tak-silno-ak-zaraz-rf-doslidnik-istorii-pro-harkiv-pid-cas-drugoi-svitovoi/>
9. Polozhenye ob otdele obrazovanyya, kvartal'nye plany y otchety o deyatel'nosty referentury po doshkol'nomu y shkol'nomu obrazovanyyu. – 31 marta 1941–8 yanvarya 1943. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. R–2982. Op. 4. Spr. 168. 59 ark.
10. Prykazy po Khar'kovskoy horuprave ob orhanyzatsyy komyteta nauchno-yssledovatel'skykh ynstytutov. 12 noyabrya 1941–7 noyabrya 1942. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. R–3076. Op. 1. Spr. 5. Ark 1-3.
11. Skorobahatov A.V. Problema nimets'ko-fashyst-s'koyi okupatsiyi Ukrainy 1941–1944 rr. u Zakhidniy istoriohrafiyi, S. 54–67. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/26/4.pdf>
12. Ukrayins'ka kul'tura v roky nimets'ko-radyans'koyi viyny. URL: <http://surl.li/ehddr>. Nazva z ekranu (data zvernennya 10.07.22).

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 21.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

PANYOK Tetyana

Doctor of Pedagogical Science, Professor. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Art Critic, Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-4026-4724>

E-mail: panyokmi@gmail.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF ART EDUCATION IN KHARKIV DURING THE WARTIME PERIOD: 1941 AND 2022 (VIEW THROUGH THE PRISM OF TODAY)*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.15>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»